

KULULU HAKKINDA YENİ GÖZLEMLER

TAHSİN ÖZGÜÇ

Kululu'da 1967 yılında yaptığımız kazıların sonuçlarını ve yeryüzünden derlenmiş buluntuları yayınlamıştık¹. Bu esnada o zamanki buluntulardan bazlarının yayımını ertelemiştik. O tarihten bu yana, Kültepe kazıları süreince, Kululu'yu ziyaret etmiş, köylülerin satıhtan topladığı buluntuları müzeye getirmiştir. Bu makalede bunların en önemlileri ile, yaymaları ertelenenler üzerinde durulacaktır. Biz Kululu'da, Tabal Ülkesinin bu çok önemli dağ şehrinde yalnız bir kazı mevsimi çalışabildik. Bunun yetersizliğini, Kululu'da esaslı bir projeye dayanan uzun süreli bir kazının gerektiğini belirtmişlik.

Elimizdeki eserleri dört grup halinde inceleyeceğiz:

I- Dağ şehrini (Kaletepe'nin) durumunu çok iyi gösteren bir hava fotoğrafı ve topografik haritası üzerinde durmak istiyoruz. Bu fotoğrafta Kaletepe, asıl sitadel, tümülüs ve oradan güneye doğru uzayan kayalık kısım ve platonun güney ucunu teşkil eden en yüksek yeri (1527 m.) ve tümü ile dağ şehrini her yönden derin vadide, dik bir şekildeindiği izlenmektedir (Lev. I). Bu fotoğrafın en önemli özelliklerinden biri arabaların, süvarının inip çıkışmasına uygun genişlikteki yolun dağ şehrini güneybatı ucundan başlayışını (8 sayılı tarla), mükemmel bir şekilde göstermiş olmasındadır. Bu yol, Kaletepe'nin bütün tarihi boyunca kullanılmıştır. Kaletepe'nin bu şeklini, bütün dağ şehrlerinde olduğu gibi, tabanı teşkil eden kayalık dağın biçimini oluşturmuştur.

Planda (Plan. 1) 1967 kazlarında gün ışığına çıkarılan Roma (1.—2. yapı katı) ve Hellenistik (3.—4. yapı katı) çağ yapıları yayımlanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi², bu yapılar her iki çağda da düzenli ve dikkatli bir şekilde inşa edilmiştir. Duvarlar birbirine daima dik açılar meydana getirmek üzere bağlanmıştır. Ayrı yapı katlarına ait binaların yönlerinde, esaslı bir değişiklik yoktur. Duvarların iç ve dış yüzleri iyi işlenmiş taşlarla örülmüş,

¹ Tahsin Özgürç, Demir Devrinde Kültepe ve Çivarı - Kültepe and its vicinity in the Iron Age, Ankara 1971 (Bundan sonra: Tahsin Özgürç).

² Tahsin Özgürç, S. 37-38.

araları moloz taşları ile doldurulmuştur. Hem Roma, hem de Hellenistik çağ yapılarının çok odalı, geniş teşkilatlı oldukları görülmektedir. Sitadel'in her yapı katında, kesif bir şekilde, iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bu binalarda Kaletepe'yi ve çevresini idare edenlerin oturduğundan şüphe edilemez. 3. ve 4. yapı katları, yani, Hellenistik çağın binaları daha çok tahrîbe maruz kalmıştır.

4. katın duvarları, 3. katinkine bakınca daha dardır. 1. katın duvar genişliği bir metre iken ikincininki, çoğunlukla 70 cm. dir. Hellenistik çağın son yapı katının duvar genişliği 1. 10 m. iken ilk yapı katının 60 cm. dir. Düzenli taş dösemeler son yapı katına aittir. Yapıların karakterini dik-dörtgen bir plandan gelişmiş olmaları teşkil eder. Megaron tipin var olup olmadığı kazı alanının darlığından ötürü anlaşılması beklenmektedir. Varlığı ihtimal dışında değildir. Kululu'daki bu kesif ve dikkathî yapı tarzi, Kappadokya'nın bir özelliğini, yani, dağ şehirlerinde de Roma ve Hellenistik çağın mükemmel binalarla temsil edilmiş olduğunu belgelendirmektedir. Kültepe'de de Hellenistik çağda, bu tarzda düzenli ve çok odalı binaların varlığı bilinmektedir. Bu binalarda Frances Jones tarafından yayımlanmış olan seramik bir yana bırakılmışsa³, madeni eşyaya, heykelciklere ve sikkeye rastlanmamıştır. Binalar boşaltılmış durumda idi. Sitadeldeki bu sağlam yapıların temelleri, Tabal ülkesi prenslerinin anakaya üstüne inşa ettirdikleri binaları silip süpürmüştür.

II- Heykel ve kabartma parçaları:

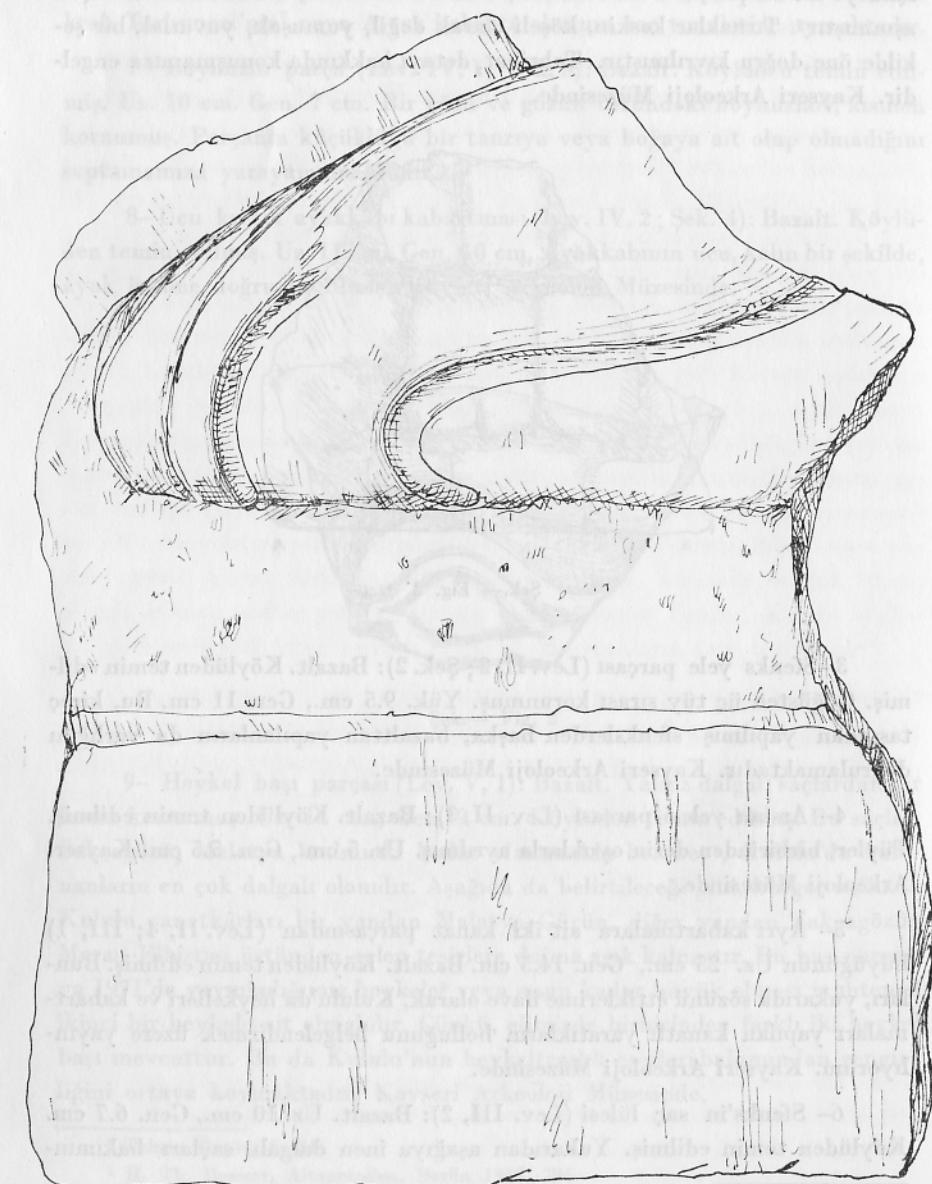
Kululu'da, kanımcı Hellenistik ve Roma çağlarında tahrîp edilmiş yapınlarda ikinci defa kullanılmış heykel, kabartma ve yazıt parçalarına çok rastlanmaktadır. Bunlardan bir kısmı taş temini maksadıyla köylüler tarafından yapılan kazılarda, bir kısmı da yeryüzüne dağılmış durumda ele geçirilmiştir. Bugün harabe yerinde, tarlaları birbirinden ayıran sınırların duvarlarında, tarlalarda öbek öbek toplanmış taş yığınları arasında, çift sürerken bir heykelin, kabartmanın, yazıtın parçasına rastlamak daima mümkündür.

1- Boğa bacağı (Lev. II, 1): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Tabanı, tırnağının sol yarısı kırılmış. Tırnağının ön ve arkasındaki derin yivler mütebariz. Tırnağı bacağa bağlayan kabartma şeridin sağ yarısı korunmuş. Yük. 7. 8 cm., Gen 6. 4 cm. dir. Kargamış'da olduğu gibi, boğa-adam kabartmasına veya daha kuvvetli bir ihtimalle, heykel kaidesindeki boğalardan birine ait olabilir⁴. Bu küçük buluntu Kululu'da kral, tanrı, sfenks, arslan hey-

³ Frances Jones, Sherds from Kululu (Anadolu 13, 1969, S. 88 v.d.).

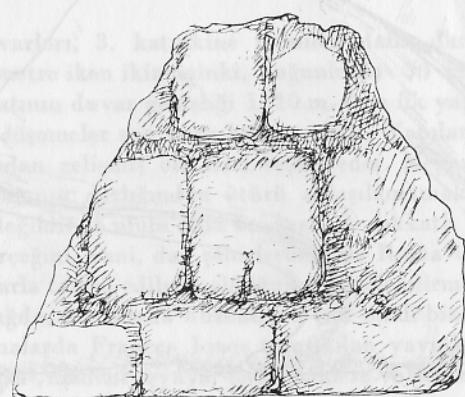
⁴ D. G. Hogarth, Carchemish I, London 1914, Lev. B 14 ve L. Woolley, R. Barnett, Charchemish III, London 1952, Lev. B 47, b.

kelleri yanında, boğanın da tasvir edildiğini göstermektedir. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Sek.— Fig. 1

2- Arslan pençesi (Şek. 1): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Arslanlı kaideye ait bir parça. Yük. 21.5 cm., Gen. 16 cm. Geniş aralıklı tırnakları çok aşınmuştur⁵. Tırnaklar keskin, köşeli olarak değil, yumuşak, yuvarlak bir şekilde öne doğru kıvrılmıştır. Tahribat, detayı hakkında konuşmamıza engeldir. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek.— Fig. 2

3- Sfenks yele parçası (Lev. II, 2; Şek. 2): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Göğüsten üç tüy sırası korunmuş. Yük. 9.5 cm., Gen. 11 cm. Bu, kireç taşından yapılmış sfenkslerden başka, bazalttan yapılanların da varlığını doğrulamaktadır. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

4- Arslan yelesi parçası (Lev. II, 3): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Tüyü, birbirinden derin oyuklarla ayrılmış. Uz. 5 cm., Gen. 5.5 cm. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

5- Ayri kabartmalara ait iki kanat parçasından (Lev. II, 4; III, 1) büyüğünün Uz. 25 cm., Gen. 14.5 cm. Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Bunları, yukarıda sözünü ettiğimiz ilave olarak, Kululu'da heykelleri ve kabartmaları yapılan kanatlı yaratıkların bolluğuunu belgelendirmek üzere yazıyorum. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

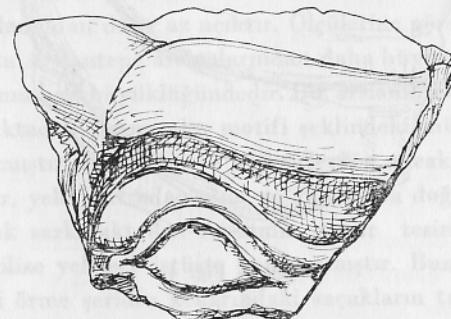
6- Sfenks'in saç lülesi (Lev. III, 2): Bazalt. Uz. 10 cm., Gen. 6.7 cm. Köylüden temin edilmiş. Yukarıdan aşağıya inen dalgalı saçları bakımının

⁵ Pençe tipleri için: E. Akurgal, Späthethitische Bildkunst, Ankara 1949, S. 68 (Bundan sonra: E. Akurgal).

dan, 1971'de yayımladıklarımızdan ayrırlır⁶. Kululu'da aşağıya sarkan dalgalı saç lülelerinin bu türüne ilk defa rastlanmaktadır. Bu, daha çok, Malatya kralı Tarhunazî'nin⁷ veya Assur kabartmalarının saç tuvaletine uymaktadır.

7- Boynuzlu parça (Lev. IV, 1; Şek. 3): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Uz. 10 cm. Gen. 7 cm. Bir gözü ve gözün üstündeki boynuzları, kısmen korunmuş. Parçanın küçüklüğü bir tanrıya veya boğaya ait olup olmadığını saptamamıza yarayamamaktadır.

8- Ucu kıvrık ayakkabı kabartması (Lev. IV, 2; Şek. 4): Bazalt. Köylüden temin edilmiş. Uz. 11 cm., Gen. 10 cm. Ayakkabının ucu, kahn bir şekilde, ayak üstüne doğru kıvrılmış. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek.— Fig. 3

9- Heykel başı parçası (Lev. V, 1): Bazalt. Yalnız dalgalı saçlardan bir kısmı korunmuş. Uz. 14 cm., Gen. 9 cm. Köylüden temin edilmiş. Bu saçlar, Sakçagözü, Malatya kralının kadar olmamakla beraber⁸, Kululu'da bulunanların en çok dalgalı olanıdır. Aşağıda belirtileceği gibi, bu geç safhada Kululu sanatkârları bir yandan Malatya-Gürün, diğer yandan Sakçagözü-Maraş-Elbistan üstünden gelen tesirlere daima açık kalmıştır. Bu baş parçası ya 1971'de yayımladığımız heykele⁹ veya onun kadar büyük olması muhtemel ikinci bir heykele ait olmalıdır. Çünkü, elimizde birbirinden farklı iki heykel başı mevcuttur. Bu da Kululu'nun heykeltraşlık eserleri bakımından zenginliğini ortaya koymaktadır. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

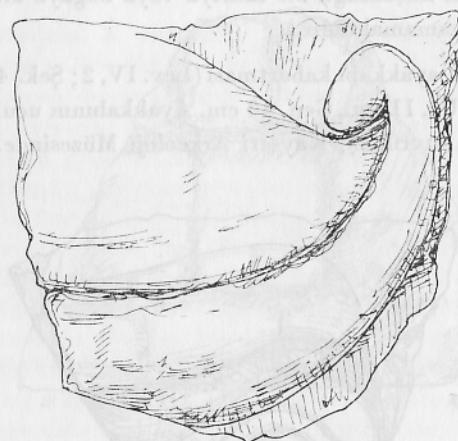
⁶ Tahsin Özgüç, S. 54.

⁷ H. Th. Bossert, Altanatolien, Berlin 1942, 794.

⁸ Ekrem Akurgal, Die Kunst der Hethiter, München 1961, Şek. 106; Altanatolien 794.

⁹ Tahsin Özgüç, S. 45 v.d.

10– Bir kabartmanın diz kapağı kısmı (Lev V, 2): Bazalt. Uz. 26 cm., Gen. 20 cm. Köylüden temin edilmiş. Beyziye yaklaşan diz kapağı mütebariz. Kapığın yukarı kısmı, alışmamış şekilde, yivlerle bezeli. Bu durumda kabartma kısa eteklik giymiş olmalıdır. Bu da eserin ayrı bir tanrı kabartmasına ait olduğunu gösterir. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek.— Fig. 4

11– Arslanbaşı (Lev. VI–IX): Kireçtaşı. Gen. 58 cm., Uz. 60 cm. Burun ucundan alt çene altına kadar 35 cm., ağız açıklığı 7 cm., kulak 16 x 13 cm., dil uzunluğu 15 cm., dil eni 11 cm., üst çene uzunluğu 35 cm., göz çukuru derinliği 2.5 cm. Kayseri Arkeoloji Müzesinde (En. No: 74 / 502). Krokımızdeki 13 numaralı tarlanın¹⁰ sahibi Ahmet Temizer'in oğlu, evine taş götürmek maksadıyla, tarlanın vadisi inen ucunda bazı yerlerde 1m., bazı yerlerde de 50 cm. derinliğe inerek şekilde kazılar yapmış ve söktüğü duvar taşları arasında bu arslan başını bulmuştur. Başın yeleden sonraki arka kısmı kırılmıştır. Sağ yüz korunmuş, sol yüz ağızin bittiği yerden kırılmıştır. Sağ kulak tarif edilemeyecek kadar hırpalanmıştır. Arkaya doğru daralarak uzanan sol kulak şıklıkla kalp şeklinde stilize edilmiştir¹¹. Göz çukurlarını dolduran ve ayrı, renkli bir malzemeden yapılan gözleri kaybolmuştur. Kaşları yoktur. Burun altında ve iki yanındaki kırışıklıklar birbirine paralel beş yapraklı palmet şeklindedir. Bunlar gözlerin altına ve yanağa doğru uzamaktadır. Burun

üzerinde iç–içe giren kırışıklardan üç tanesi göz altından, ince palmet yaprağı şeklinde, devam edip aşağıya doğru dönmektedir. Yalnız çok aşağıya sarkmadıkları, uzamadıkları görülmektedir. Yanak kemikleri mütebariz değildir. Küçük ağızı az açık, dili dışı sarkık. Havuzköy¹², Sakçagözü¹³, Maraş¹⁴ aslanlarının ağızları çok açık ve büyük olduğundan, ağızları yele hattına yaklaşmış durumda görülür. Kalm ve iri köpek dişleri birbirine basmaz; üst çeneninki alt çeneye, alt çeneninki de üst çeneye basar. Bu bakımdan Sakçagözü, Havuzköy aslanlarından çok ayrılır. Bu arkaik özellik, Zincirli'de Geç Hitit sanatının eski üslubuna giren aslanın dişleri ile mukayese edilebilir¹⁵. Çok kalın olmayan dudakları aşındıktan, üsttekiler müstesna, diğer dişlerin durumunu saptamak mümkün olamamaktadır. Malatya aslanının ağız şekli ve köpek dişleri¹⁶, Kululu aslanının kentine benzemektedir. Alacahöyük aslanının ağızı¹⁷, Kululu aslanından daha az açıktır. Ölçülerine göre Kululu aslanbaşı Sakçagözü ve hatta Arslantepe aslanlarından daha büyük olup, aşağı yukarı Havuzköy aslanının başı büyüklüğündedir. Bu, aslanın büyülüüğünü tahmin etmemize yaramaktadır. Üçgen alev motifi şeklindeki müstakil yelelerin uçları, hafifçe kıvrılmıştır. Bu stilize ve iri yelelerden ancak iki sıra korunmuştur. Küçük yeleler, yele hattından alna ve yanaklara doğru, diğerlerinin aksine, seyrek olarak sarkmaktadır. Aslanın Assur tesirinde ve çok itinalı olarak işlenen stilize yeleleri üstüste yapılmamıştır. Bunlar, Kululu heykelinin elbiselerindeki örme şeridin kenarındaki saçaklarm tam benzeridir¹⁸.

Alın keskin köşeli ve hafifçe üçgen biçimindedir. Alın derisinin kırışığı burun hizasından alın sıvrlığıne doğru uzayan geniş bir oluk şeklinde ifade edilmiştir. Buna rağmen, alın Sakçagözü aslanının stilize alınından farklıdır. Aslanın yüzü korkunç bir ifade taşımaktadır. Dışarı sarkık dili, ağızının şekli ve kalın, iri dişleri geleneksel Hitit özelliğini korumuş olmasına rağmen, diğer bütün özelliklerini onun Assur tesirindeki Geç Hitit sanatının en geç üslubuna, özellikle, Sakçagözü kapı aslanlarına ve onların grubuna girenlere bağlandığını ortaya koymaktadır. Bu benzerlik aslan başının M.O. 8. yüzyılın son çeyreğine ait olduğunu göstermektedir.

¹² Altanatolian 802.

¹³ Ibid, 882 ve E. Akurgal, Lev. 28, a; 30 a-b.

¹⁴ John Garstang, The Hittite Empire, London 1929, Lev. 43.

¹⁵ Von Luschan, Ausgrabungen in Zencirli III, Thor Sculpturen, Berlin 1902, S. 233, Şek. 138.

¹⁶ Louis Delaporte, Malatya, la porte des lions, Fascicule I, Paris 1940, Lev. 17, 1.

¹⁷ Die Kunst der Hethiter, Şek. 91.

¹⁸ Tahsin Özgür, S. 46, Şek. 144 ve E. Akurgal, S. 59.

¹⁰ Tahsin Özgür, Şek. 106.

¹¹ E. Akurgal, S. 41.

Arslan başı, Sakçagözü’nde olduğu gibi, şehrə veya saraya girişin alt sırasını süsleyen çift arslan heykellerinden birinin başı olmalıdır. Girişin iki yanındaki köşe taşlarını teşkil eden bu dekoratif arslanların da başlarının ve gövdelerinin ön kısımları heykel tarzında işlenmiş olup, duvar hizasından ileri doğru çıkmışlardır. Gövdeleri ve arka bacakları kabartma hajindedir. Kululu’da bugüne kadar kireç taşından yapılmış arslan heykeli parçalarına rastlanmamıştır. Girişler tahrip edilmiştir. Sitadele giriş tümülüsun altında kalmış olmalıdır.

Kululu heykellerinin, Geç Hittit sanatının en geç safhasının üslubuna ait olduğunu ve Aramî tesiri altındaki Sakçagözü, Maraş ve Arslantepe heykel ve kabartmalarına yakınlığını belirtmiştir¹⁹. Bu yeni buluntular da görüşümüzü doğrulamakta, mukayese malzememizi artırmaktadır. Bu, o devir tarihinin doğal bir sonucudur. Çünkü, Tabal ülkesinin doğu sınırları Tilgarımmu (bugünkü Gürün) bölgesindeştir. Assur kralları çogu zaman Tabal ülkesine bu yöneden, yani, Milid-Tilgarımmu üzerinden gelmişlerdir²⁰. Tabal ülkesi kuvvetli zamanlarında büyük krala bağlı vazallar/prensler tarafından idare edilmiştir. Ama, bu her zaman böyle olmamıştır. Tabal krah, III. Tiglat-pileser'e (745-728) vergi ödemistiştir²¹. Tabal krallığına büyük önem veren II. Sargon (721-705) hakimiyetinin başlangıcında kız kardeşini Tabal kralı ile evlendirmiştir, fakat damadının kendisine karşı Frig ve Urartu kralları ile anlaşması, aralarının açılmasına neden olmuş ve Sargon hakimiyetinin 9. yılında bu ülkeyi yalnız zapt ve tahkim etmekle kalmamış, onu Gurgum (Maraş) prensliğine bağlamıştır²². Kanımcı, Sargon'un karşılıkla sanat tesirleri bakımından değerlendirilmesi gerken büyük hareketi Kummuh + Milid + Kammanu beyliklerini büyük Milid eyaleti altında birleştirmiştir. Bu birleşme söz konusu sanat tesirlerinin bu ülkelerde artmasını sağlamıştır. Tabal ülkesi Sanherib zamanında (704-681) yeniden istiklaline kavuşmuştur²³. Oğlu Asarhaddon (680-669) değil Tabal'ı, Milid'i dahi elinde tutamadı. Fakat, zayıflayan Tabal, Assur - banipal zamanında (668-626) Assur ile dostluk kuran Milid kralına (640 yılında) boyun eğmek zorunda kaldı²⁴.

¹⁹ Tahsin Özgür, S. 52 ve 75.

²⁰ Mustafa Kalaç, M. Ön. 745-620 Yükseliş Çağında Büyük Assur İmparatorluğunun Anadolu'ya yayılışı (Sümeroloji Araştırmaları 1940-1941, İstanbul 1941, S.1005); Benno Landsberger, Sam'al, Birinci Kısım, Ankara 1948, Not. 35 ve bilhassa 39.

²¹ M. Kalaç, S. 1007 ve J. D. Hawkins, A Hieroglyphic Hittite Inscription from Persuk (Anatolian Studies 19, 1969, S. 107).

²² M. Kalaç, S. 1008, 1010-1011 ve Sam'al, Not. 39.

²³ Sam'al, Not. 212 ve M. Kalaç, S. 1011.

²⁴ M. Kalaç, S. 1012.

Kululu'nun M.O. 7. yüzyılın ilk yarısında da varlığını koruduğunu belgelendiren seramiğe ve madeni eserlere sahibiz. Böylece, metinlerden sağlanan tarihi bilgileri arkeolojik kalıntılarla karşılaştırmak mümkün olmuştur. Bununla beraber, en önemli olanı bu devirlerin mimarlık katlarını gün ışığına çıkarabilmektir.

Kululu heykel ve kabartmalarında müşahede edilen bazı özellikleri, yalnız mahalli özelliklere bağlamak doğru değildir. Kanımcı, Kululu'nun merkezlik etiği bu çevrede, mahalli geleneklerine bağlı bir sanat okulu meydana gelmiş olmalıdır. Bu okul, komşu prensliklerden ve Assur'dan gelen tesirlerle daima açık kalmıştır²⁵.

Bu gün taş almak maksadı ile tahrip edilmekte olan ve asıl dağ şehrini kuşatan sur, Hellenistik çağda inşa edilmiş, Romalılar zamanında da kullanılmıştır. İri sur taşlarının büyük bir kısmı daha önceki devirlerin, özellikle, 8. yüzyılın ikinci yarısına ait sur ve krali binalardan sökülmüştür. Tahribe uğramış kesimlerde yaptığımız tetkikler Hellenistik surun, Geç Hittit surunun hattını takip ettiğini ve onun üstüne inşa edildiğini göstermiştir. Geç Hittit çağında bütün teraslar iskân edildiğine göre, bunları çevreleyen sur, zamanının monumental yapılarından biri olmalıdır.

III- Hitit hiyeroglifli yazıtlar:

1- Yazıt parçası (Lev X, 1): Bazalt. Uz. 14 cm., Gen. 10.5 cm. Hiyeroglifler kabartma olarak yazılmıştır. Şekline göre bu parça, bir hayvanın (arslanın) gövdesi üstündeki yazıtın kopmuş olabilir. Köylüden temin edilmiş. İyi korunan işaretlerden biri *elu*²⁶; diğeri *sa'*dır²⁷. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

2- Yazıt parçası (Lev. X, 2): Bazalt. Uz. 13 cm., Gen. 7 cm. Köylüden temin edilmiş. İşaretler kabartma olarak yazılmış. Yalnız tanrı işaretti korunmuş²⁸. Yazıt, gövdesi silindir şeklinde olan bir stele aittir. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

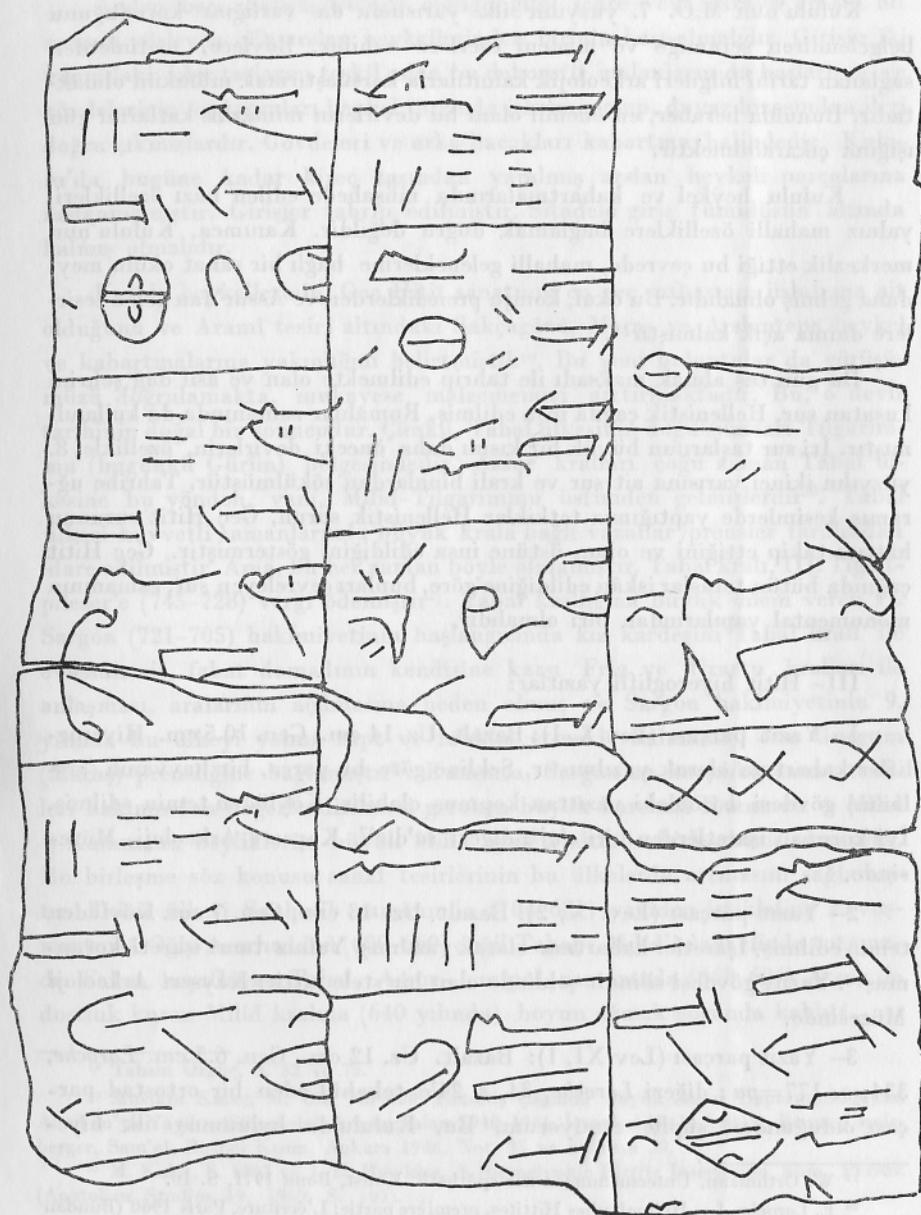
3- Yazıt parçası (Lev XI, 1): Bazalt. Uz. 12 cm., Gen. 6.5 cm. *Laroche*, 334, s. 177=pa; diğeri *Laroche*, 34, s. 24'e tekabül eden bir ortostad parçası olduğundan şüphe etmiyorum. Bu, Kululu'da bulunmuş ilk hiyeroglif parçasıdır.

²⁵ W. Orthmann, Untersuchungen zur spätheth. Kunst, Bonn 1971, S. 16.

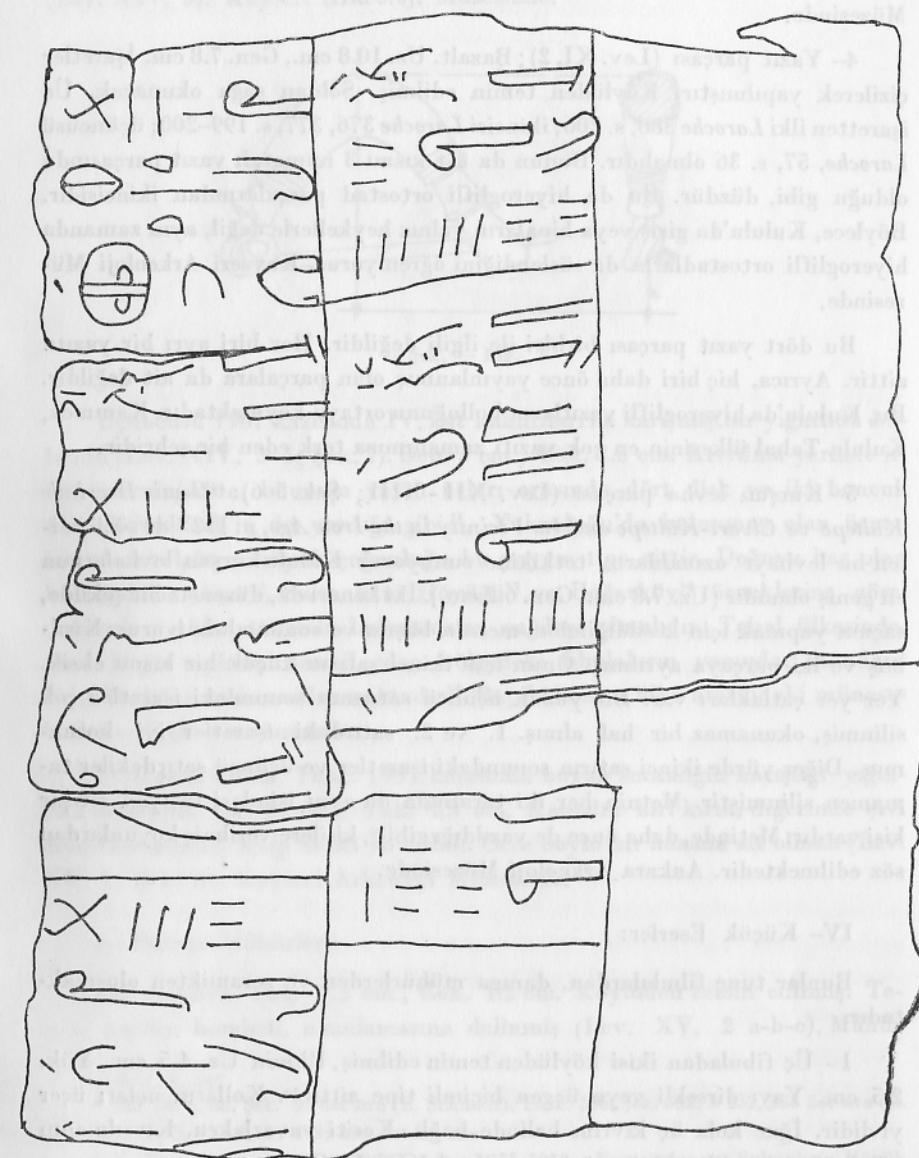
²⁶ E. Laroche, Les Hiéroglyphes Hittites, première partie: L'écriture, Paris 1960 (Bundau sonra: Laroche).

²⁷ Laroche 415, S. 219.

²⁸ Laroche 360, S. 187.



Şek. — Fig. 5



Şek. — Fig. 6

roglyphli ortostad parçasıdır. Köylüden temin edilmiş. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

4- Yazıt parçası (Lev. XI, 2): Bazalt. Uz. 10.8 cm., Gen. 7.8 cm. İşaretler çizilerek yapılmıştır. Köylüden temin edilmiş. Soldan sağa okunacak. Üç işaretten ilki Laroche 386, s. 206; ikincisi Laroche 376, 377, s. 199–200; üçüncüsü Laroche, 57, s. 36 olmalıdır. Bunun da üst kısmı 3 numaralı yazıt parçasında olduğu gibi, düzdtür. Bu da hiyeroglifli ortostad parçalarından ikincisidir. Böylece, Kululu'da giriş veya binaların yalnız heykellerle değil, aynı zamanda hiyeroglifli ortostadlarla da süslendiğini öğreniyoruz. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

Bu dört yazıt parçası birbiri ile ilgili değildir. Her biri ayrı bir yazıtına aittir. Ayrıca, hiç biri daha önce yayımlanmış olan parçalara da ait değildir. Bu, Kululu'da hiyeroglifli yazıtların bolluğu ortaya koymaktadır. Kanımea, Kululu ülkesinin en çok yazımıza terk eden bir şehridir.

5- Kurşun levha parçası (Lev. XII - XIII; Şek. 5–6): “*Demir Devrinde Kültepe ve Civarı-Kültepe and Its Vicinity in the Iron Age, p. 112*”de sözü edilen bu levhayı uzmanların tetkikine sunuyoruz. Kululu kurşun levhalarının en geniş olanıdır (Uz. 7.8 cm., Gen. 6.2 cm.). İki kenarı da, düzensiz bir şekilde, saçma yapmak için kesildiğinden, metnin başını ve sonunu bilmiyoruz. Kırılmış ve iki parçaya ayrılmış. Onun için ikinci satırın küçük bir kısmı eksik. Yer yer çatlakları var. Bir yüzün üçüncü satırının sonundaki işaretler çok silinmiş, okunamaz bir hal almış. 1. ve 2. satırda işaretler iyi korunmuş. Diğer yüzde ikinci satırın sonundaki işaretler ve üçüncü satırda kiler tamamen silinmiştir. Metnin her iki tarafında da aynı isimleri taşıyan altışar kişi vardır. Metinde, daha önce de yazıldığı gibi²⁹, kişilere verilmiş koyunlardan söz edilmektedir. Ankara Arkeoloji Müzesinde.

IV- Küçük Eserler:

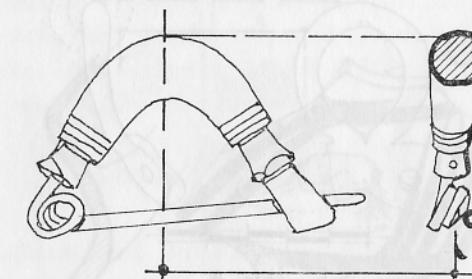
Bunlar tunç fibulalardan, damga mühürlerden ve seramikten oluşmaktadır.

1- Üç fibuladan ikisi köylüden temin edilmiş. İlkinin Uz. 4.5 cm., Yük. 2.5 em. Yayı dirsekli veya üçgen biçimli tipe aittir³⁰. Kolların uçları üçer yivlidir. İğne kola üç kıvrım halinde bağlı. Kesiti yuvarlakça. Kırılmanın gövdenden ortasında olduğu görülmüyor (Lev. XIV, 1–2).

²⁹ Tahsin Özgüç, S. 61.

³⁰ D. Stronach, The development of the fibula in the Near East (Iraq 21, 1959, S. 193 v.d.).

İkincisinin Gen. 2.8 cm., Yük 2 cm. Kesiti beyzî kol uçları üçer yivli (Lev. XIV, 5). Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek. — Fig. 7

Üçüncüsü 1967 kazısında IV. kat kalıntıları ile karışmış bir yiğintıda bulundu (Lev. XIV, 3–4; Şek. 7). Gen. 3 cm., Yük. 2.5 cm. Kırılma yerinde iki bir boneuk / küre, bununla yaym ucları arasında dört disk ve iki boneuk var. D.Stronach'ın da yazdığı gibi³¹, Yakındoğu'da bulunmuş olan üçgen biçimli fibulaların büyük çoğunluğu bu yaygın tipe aittir. Doğuya has olan bu fibulalar Alişar³², Sultanhanı Höyüfü³³ ve Boğazköy³⁴ örneklerine göre, yukarıda tetkik ettiğimiz buluntuların çağdaşı olmalıdır. Tabal ülkesinde, yani, Doğu tiplerini temsil eden bölgedeki fibulaların yanında, standard Frig fibulalarına da rastlanmaktadır³⁵. Bu, iki komşu ülke arasındaki münasebetlerin doğal bir sonucudur.

2- Kazan kulbu. Tunç. 1967 kazısında boyalı seramikin karıştığı yiğintıda bulundu. Uz. 44 cm., Yük. 4.5 cm. Kanadın biri kırık, diğerinde çivi deliği korunmuş, Kulp kesiti yuvarlak. Orta boylu bir kazana ait olmalı (Lev. XV, 1; Şek. 8). Kayseri Arkeoloji Müzesinde.

3- Damga Mühürler:

İkisi mermer. Yük. 1.2 cm., Gen. 1.2 cm. Köylüden temin edilmiş. Tepeşi, hafifçe bombeli, uzunlamasına delinmiş (Lev. XV, 2 a-b-c). Mühür

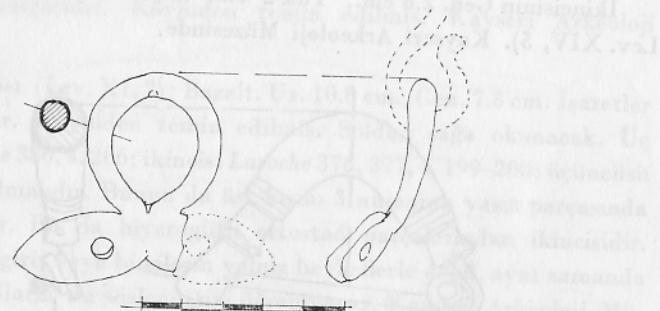
³¹ Ibid, S. 197.

³² 01P 20, S. 68, Şek. 93 üst sıra (E. Schmidt); 19, S. 266, Şek. 352, b 232, 353 üst sıra (E. Schmidt); 29, S. 435, Şek. 493; 494 üst üç sıra.

³³ K. Emre, Sultanhanı Höyüfü Kazıları 1971–1972 – Excavations at Sultanhanı Höyük 1971–1972 (Anadoluh 15, S. 113, Lev. 11, 2).

³⁴ R. H. Boehmer, Die Kleinfunde von Boğazköy (WVDOG 87), Berlin 1972, S. 67.

³⁵ Kültepe'de Standard Frig fibulalarının en güzel örnekleri bulundu.



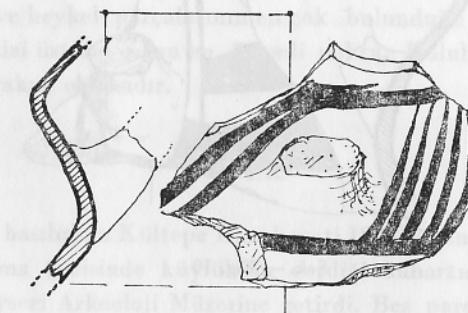
Şek. — Fig. 8

yüzü oval, ortadaki ağacın iki yanında karşılıklı oturan iki sfenks. Bular ağacın köküne basmaktadır. Saçları düz olarak, aşağıya doğru taranmış ve saç lüleleri enseyi örtmüştür, sıvri burunları iri, yanakları dolgun. Başları gövdelerine oranla iri. Kanatları, bazı Geç Hittit kabartmalarında olduğu gibi, gövdeye birleştirilmemiş, yukarıda, kalkık durumda yapılmış. Sağdakinin kanat tüyleri tasvir edilmiş olup, dik olarak yukarıya yükselen kuyruğunun ucu kuş başı biçiminde. Diğerinin kanadı üstüne tünuyen iri bir kuş. Sağdakinin başı arkasındaki boşlukta bir hayvan. Ankara Arkeoloji Müzesinde (Kt. z/59). Geç Hittit damga mührlerini hakkındaki bilgimiz yetersizdir. Buna rağmen, bu mühürdeki tasvirlerin aynı çağın kabartmalarındaki tasvirlere olan yakın benzerliği aşıkârdır. Kenneth Sams³⁶ Gordion'da p tümülüsünde bulunmuş olan boyalı bir kap üstündeki sfenks münasebetiyle Frig sanatındaki "kuş başlı kuyruk" motifini Kuzey Suriye sanatına mal etti. Bu nedenle Geç Hittit kabartmalarındaki "kuş başlı kuyruk" motifinin özelliklerinden söz etti. Geç Hittit sanatının son safhasında parlak bir merkez olduğu anlaşılan Kululu'da, Geç Hittit merkezlerinde rağbet gösteren bir motifin, aynı çağın mühründe de tasvir edilmiş olmasına şaşmamak gereklidir. Mühür M.O. 8. yüzyılın son çeyreğine ve 7. yüzyılın başlarına aittir.

Damga mührlerden ikinci düğme şeklinde dir (Lev. XV, 3 a-b). Steatit. Çapı 2.2 cm. Mühürün tepesi hırpalanmış ve düzensiz bir şekilde delindikten sonra boyunda amulet olarak taşınmıştır. Bununla mühürün ikinci defa kullanıldığına saptıyoruz. Mühür sathında stilize dört ağaç ve aralarında dü-

³⁶ Phrygian painted animals: Anatolian orientalizing art (Anatolian Studies 24, 1974, S. 186 v.d.).

zensiz daire içinde iki rozet görülmektedir. Sitadelde, boyalı seramiğin karıştığı bir yiğintıda bulundu. Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek. — Fig. 9

4— Seramik:

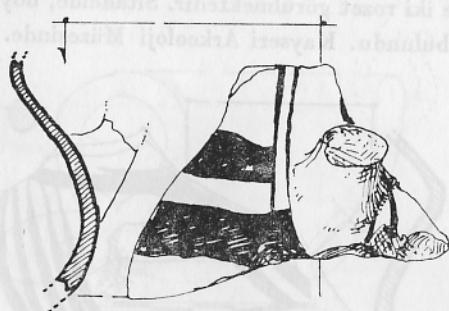
1967 kazısında sitadelde anakaya üzerinde bulduğumuz fincanı şimdî yâymlıyoruz. Boz astarı, düzensiz bir şekilde birbirine paralel kalın siyah şeritlerle naktalanmış (Şek. 9). Kulp kesiti beyzî. M.O. 8. yüzyılın ikinci yarısından daha geç değildir. Eski, yerli bir fincan şeklinin bu çağdaki temsilcisidir. İkincisi, birincinin yanında bulundu. Krem astarı siyah renkli kalın ve ince şeritlerle naktılı. Kulp kesiti yuvarlak (Şek. 10).

Yuvarlak ağızlı iri testinin boynu açık kahve rengi astarlı ve birbirine paralel koyu kahverengi ince ve kalın şeritlerle süslü. Testi M.O. 7. yüzyılın ortasından daha eski değildir (Şek. 11).

1971 yılında yayınlanan kitabımızda, Kültepe'de kitabesiz, fakat kabartmalı ortostad parçalarının çokluğunu belirtmiştik³⁷. Yeni buluntular bu görüşümüzü desteklemektedir. 1973'de Kültepe'de, satıhta, taşlar arasında kabartmalı üç parça bulundu:

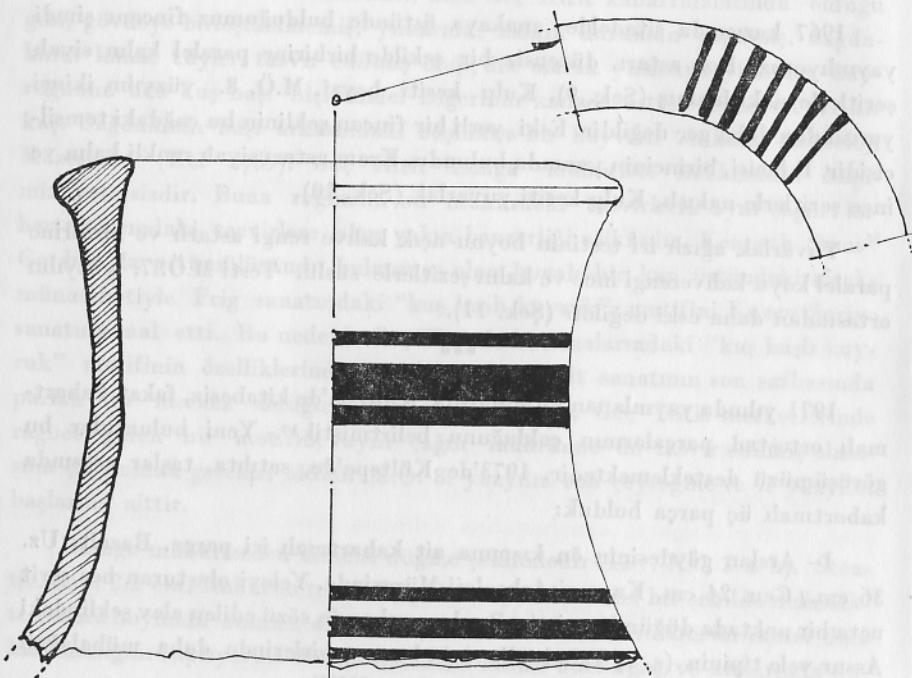
1— Arslan gövdesinin ön kısmına ait kabartmalı iri parça. Bazalt. Uz. 36 cm., Gen. 24 cm. Kayseri Arkeoloji Müzesinde. Yeleyi oluşturan beş şerit uça bir noktada düğümlenmiştir. Bunlar, yukarıda sözü edilen alev şeklindeki Assur yele tipinin (s. 7) Tabal ülkesinin bazı şehirlerinde daha mübalağalı olarak stilize edildiğini göstermektedir (Lev. XVI).

³⁷ Tahsin Özgüç, S. 6 v.d.



Şek. — Fig. 10

2— Bir aslan veya sfenksin yele parçası. Bazalt. Uz. 7,5 cm., Gen. 6 cm. İlk parçaya ait olup olmadığını saptayamadık (Lev. XVIII, 1). Kayseri Arkeoloji Müzesinde.



Şek. — Fig. 11

3— Heykel başı parçası (Lev. XVII). Bazalt. Uz. 13,7 cm., Gen. 11,4 cm., Kayseri Arkeoloji Müzesinde. Baştaki saçlar, Kululu'da olduğu gibi³⁸, kavislenen çizgiler halindedir. Kültepe, Tabal ülkesinde, Kululu'dan sonra kabartmalı ortostad ve heykel parçalarının en çok bulunduğu bir merkezdir. Burada, dikkatimizi üstüne çeken en önemli nokta, Kululu veya Kültepe'nin birbirine çok yakın olmasıdır.

EK

Bu makale basılırken Kültepe Kazı heyeti 1975'in temmuzunda Kululu'ya yaptığı araştırma gezisinde küylülerin verdiği kabartma, heykel ve yazıt parçalarını Kayseri Arkeoloji Müzesine getirdi. Beş parçadan oluşan bu koleksiyonu da burada yayınlıyoruz:

1— Heykel başının omuza sarkan saçlarının en alttaki çengel biçimli helezon: Uz. 17,5 cm., Gen. 10,5 cm. Saç helezonlarına göre (3x3 cm.) heykel başının büyükçe olması gereklidir (Lev. XVIII, 2). Bu saç tuvaleti 1971'de yayinallyadıklarımızın tam benzeridir³⁹. Ayrıca, bunlar Kululu sanatkârlarının Sakçagözü-Zincirli-Maraş-Arslantepe üstünden gelen dış etkilere, devamlı olarak açık kaldıklarını belgelendiren malzemenin sayısını artırmaktadır. Bununla beraber, Kululu'da yabancı sanatkârların yanında yerli sanatkârların da çalışmış olduğunu kanıtlayan ip uçları tahminlerimizin üstündedir.

2— Heykel başı parçacığı: Bazalt. Uz. 6,5 cm., Gen. 6,5 cm. Derin oyuklar halindeki saçlar, hafifçe, kavisler şeklinde gösterilmiştir⁴⁰ (Lev. XIX, 1).

3— Arslan pençesi: Bazalt. Uz. 25 cm., Gen. 16 cm., yük. 18 cm. Bileğinden kırılmış (Lev. XX, 1-2; XXI, 1). 4 parmağı korunmuş. Beşinci kırık. Parmak eklemleri, pençeye oranla, çok ince birer şeritle gösterilmiş. Tırnak uçları kırılmış, parmak araları derin oyuk halinde. Birinci parmak yan satha çok belirgin bir çengel halinde kırılmış. Ayrıca, burada çengel kabartma bir şeride dayanmaktadır.

Detaydaki yerli özelliğine rağmen, bu pençe Geç Hitit çagi kapı aslanlarının alışılmış pençe biçimine göre yapılmıştır⁴¹. Esasen, detaydaki ayınlıkları Arslantepe-Sakçagözü-Kargamış-Havuzköy aslanlarının pençeleri

³⁸ Tahsin Özgüç Şek. 148.

³⁹ Tahsin Özgüç, S. 49, 54, 56-57.

⁴⁰ Tahsin Özgüç, Şek. 148.

⁴¹ E. Akurgal, S. 68

arasında da izlemek mümkündür. Kululu arslan pençesi Arslantepe arslanlarının pençeleri iriliğindedir. Bununla Orta Anadolu'da en iri kapı arslanı pençelerinden birini yayınlamakta olduğumuzu belirtiyorum.

4- Sfenks başı: Tüf. Baş ve yüzün sağ kısmı çok hırpalanmış durumda (Lev. XIX, 2). Yük. 30 cm., Gen. 35 cm. Alın üzerinde bir sıra kabartma saç şeridi var. Başındaki saçlar, diğer Kululu sfenkslerinde olduğu gibi⁴², dijagonal olarak işlenmiştir. Ensesinden gelen geniş kabartma band alın üstünden, yatay olarak geçmekte ve kulağın arkasından inen ikinci banda paralel olarak omuzlara doğru sarkmaktadır. Bu iki bandın ucunda bulunması gereken saç buklesi kırılmıştır. Diğerinin aksine, göz bebekleri ayrı malzemeden yapılmadığı için göz çukurları yoktur. Enseyi çevreleyen bandın altındaki saç buklelerinin başlangıcı korunmuştur. Bu sfenks başı, 1971'de yarınlanandan daha küçüktür.

5- Hieroglifli parça: Bazalt. Gen. 18,5 cm., Uz. 17 cm. Maraş arslanında olduğu gibi, bir hayvan (arslan) heykelinin gövdesi üstüne yazılmış olması muhtemeldir (Lev. XXI, 2). İşaretler Kululu'da çok uygulanan yüksek kabartma halindedir. Metin sağdan sola devam etmektedir. Sağ baştaki işaretin teşhis edemiyorum. Ortadaki *tu* (Laroche, No: 89=S. 53), üçüncüsü de *mu'dur* (Laroche, No: 107/3, S. 68).

NEW OBSERVATIONS ON KULULU

TAHSİN ÖZGÜC

The results of our excavation at Kululu in 1967 and details of the surface finds were published¹ but the publication of the rest of the finds was left to a later date. Since then, we have been able to visit Kululu during the Kültepe excavations and have brought to the Museum various finds by villagers. This article deals with the more important specimens among the surface finds and with the earlier finds whose publication was delayed. We have been able to work in Kululu, a very important mountain-city of the Land of Tabal, for only one excavation season. We have already pointed out the insufficiency of such a period of investigation and insist on the need for a well-planned, long range excavation at Kululu.

The material at hand will be studied in four groups:

I- We intend to discuss an air photograph and topographical map which present a very good view of the position of the mountain-city (Kaletepe). The photograph clearly shows Kaletepe, the main citadel, the tumulus and the base rock which reaches south from there, the highest part of the plateau which is also its south end (1527 m.) and the mountain city as a whole which descends steeply on all sides down to the deep valley (Plate. I). A very important distinction of the photograph is its perfect view of the road, wide enough for the traffic of horsemen and carts, which begins on the south-western end of the city (field no.8). The road was in constant use throughout the history of Kaletepe. The actual form of Kaletepe, as the case with all mountain cities, was determined by its mountain-top location.

The Roman (building levels 1 and 2) and the Hellenistic (building levels 3 and 4) buildings revealed in the 1967 excavation are published in the plan (Plan. 1). As we noted before, in both periods the buildings were constructed with care and according to a regular layout². The walls always meet at right angles. Buildings of separate levels do not have appreciable differences in their

⁴² Tahsin Özgür, Şek. 146; Lev. 41, 1 a-C.

¹ Tahsin Özgür, Demir Devrinde Kültepe ve Çivari-Kültepe and its vicinity in the Iron Age, Ankara 1971 (hereafter referred to as: Tahsin Özgür).

² Tahsin Özgür, p. 97-98